

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมไทยเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับเพศชาย โดยมีความเชื่อว่าเพศชายมีความสำคัญ เป็นผู้มีความสามารถ มีสถานะของความเป็นผู้นำหรือผู้ปกครอง จากคำพังเพย “ชายเป็นข้างเท้าหน้า หญิงเป็นข้างเท้าหลัง” ยังคงมีอิทธิพลและสืบทอดแนวคิดกันเรื่อยมา ในขณะที่เพศหญิงถูกมองว่าเป็นเพศที่อ่อนแอ ต้องเป็นผู้ถูกปกครอง เมื่อสังคมมีทัศนคติและค่านิยมเกี่ยวกับผู้หญิงเช่นนั้นมาแต่โบราณ ผู้หญิงไทยจึงได้รับการอบรมเลี้ยงดูให้เหมาะสมกับบทบาทที่สังคมกำหนด โดยมีสถาบันต่าง ๆ ในสังคม เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา สถาบันสื่อมวลชน ทำหน้าที่ในการขัดเกลาทางสังคม โดยการนำเอาคุณธรรม อุดมคติ ค่านิยม แบบแผนชีวิต ฯลฯ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของวัฒนธรรมมาถ่ายทอดนั่นเอง เช่น ในชนบทสมัยก่อนบทบาทของลูกชายคือผู้ที่จะเป็นแรงงานให้แก่ครอบครัวในอนาคต ในวัยเด็กพ่อแม่จะไม่เรียกร้องให้ลูกชายทำงานบ้าน แต่จะให้ช่วยงานในการผลิตทางการเกษตร การเรียกร้องให้รับภาระช่วยงานก็ไม่เคร่งครัด ลูกชายจึงสามารถไปเล่นกับเพื่อนหรือเตร็ดเตร่นอกบ้านได้ นอกจากนี้พ่อแม่ยังคาดหวังว่าเมื่อลูกชายโตขึ้นแล้วบวช พ่อแม่จะได้เกาะชายผ้าเหลืองไปขึ้นสวรรค์ ในขณะที่ลูกสาวถูกอบรมให้ขยันทำงานบ้านและงานครัว ให้อดทนรับผิดชอบต่อครอบครัว ให้มีความอ่อนโยน อ่อนน้อม สำนวณ รักนวลสงวนตัว ให้มีความเป็นกุลสตรี เป็นแม่บ้านแม่เรือน

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2535, หน้า 11) กล่าวว่า ค่านิยมเหล่านี้เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม เช่น ค่านิยมเกี่ยวกับการแสดงบทบาทหญิง-ชาย สังคมจะมีการคาดหวังในบทบาทของหญิงชายว่าควรจะเป็นอย่างไร ในสถานการณ์ใด โดยใช้กระบวนการขัดเกลาทางสังคมผ่านสถาบันต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งโดยการบอกเล่า สั่งสอนหรือกระทำเป็นตัวอย่าง หรือถ่ายทอดผ่านสื่อที่เป็นสำนวนสุภาษิต คำสอนต่าง ๆ จิรนนท์ โกมลภิติสกุล (2535, หน้า 1) กล่าวว่า การรับรู้บทบาทและสถานภาพสตรีในแต่ละสังคมแต่ละยุคสมัย กระทำได้ในหลายวิธี เช่น ศึกษาจากกฎหมาย จากวรรณกรรมประเภทต่าง ๆ เป็นที่ยอมรับกันว่าวรรณกรรมเป็นหลักฐานหนึ่งที่ได้บันทึกความเป็นไป

และความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างละเอียดชัดเจนทุกแง่มุม ไม่ว่าจะเป็นด้านชีวิตความเป็นอยู่ ความรู้สึกนึกคิดหรือพฤติกรรมของบุคคลในสังคม

เมื่อสังคมมีทัศนคติและค่านิยมเกี่ยวกับผู้หญิงเช่นนี้มาแต่โบราณ ผู้หญิงไทยจึงได้รับการอบรมเลี้ยงดูให้เหมาะสมแก่บทบาทที่สังคมกำหนดไว้ ซึ่งได้กลายเป็นความไม่เสมอภาคระหว่างเพศอย่างเห็นได้ชัดในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านการศึกษา เด็กหญิงไทยจะได้รับการศึกษาเพียงแต่การศึกษาตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาเท่านั้น ด้วยความเชื่อตามค่านิยมที่ว่าหญิงไทยไม่จำเป็นต้องเรียนมาก เพราะต้องอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน เป็นช่างทำหลังและเตรียมตัวเป็นภรรยาและแม่บ้านที่ดี นั่นคือการฝึกหัดในเรื่องการดูแลบ้านช่อง อบรมให้เป็นกุลสตรีที่ดี ส่วนเด็กชายเมื่อเทียบกับเด็กหญิงแล้วจะมีโอกาสในการศึกษามากกว่า เพราะเด็กชายจะได้รับการศึกษาขั้นต้นจากวัด ซึ่งมีพระเป็นผู้ให้การศึกษาก็จะได้รับการส่งเสริมให้เรียนสูง ๆ เพื่อจะได้มีโอกาสเป็นข้าราชการ
2. ด้านการเมืองและการปกครอง หญิงไทยสมัยโบราณจะไม่มีประสบการณ์ด้านการเมืองเลยเพราะระบบการปกครองที่ไม่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีบทบาทในเรื่องนี้เท่าใดนัก โดยถือว่าการเมืองเป็นเรื่องนอกบ้านจึงถือเป็นหน้าที่และภารกิจของชายเท่านั้น สำหรับการรับราชการก็เช่นกัน ผู้ชายจะถูกอบรมสั่งสอนและเข้ารับราชการมากกว่าหญิง เพราะค่านิยมที่ว่า "สิบพ่อค้าไม่เท่าพระยาเลี้ยง" ฉะนั้นในสมัยก่อนจึงไม่ค่อยปรากฏว่าหญิงเข้ารับราชการและมีบทบาทด้านการเมือง
3. ด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากประเพณีนิยมและสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจสมัยก่อนเอื้ออำนวยให้หญิงไม่ต้องออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน ไม่ต้องติดต่อกับสังคมภายนอกมากนัก การเลือกคู่ก็เป็นเรื่องที่พ่อแม่ที่จะจัดการให้ เมื่อแต่งงานแล้วก็ไม่ต้องทำงานอื่น นอกจากดูแลบ้าน เลี้ยงดูลูกและปรนนิบัติสามี ในขณะที่ชายจะทำหน้าที่หารายได้มาเลี้ยงครอบครัว

ปัจจุบันสภาพของสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมการเมือง ทำให้ฐานะทางสังคมของผู้หญิงเปลี่ยนแปลงไปด้วย ผู้หญิงมีโอกาสได้รับการศึกษามากขึ้น ผู้หญิงมีส่วนรับผิดชอบในการหาเลี้ยงครอบครัว ด้วยสภาวะทางเศรษฐกิจทำให้ผู้หญิงถูกผลักดันให้ออกไปทำงานนอกบ้าน แต่ก็ยังปรากฏว่าผู้หญิงยังคงต้องรับภาระในงานบ้าน เลี้ยงดูและปรนนิบัติสามีอยู่เช่นเดิม ทำให้บทบาทและภาระของหญิงต้องเพิ่มมากขึ้น ทั้ง ๆ ที่เมื่อเทียบกับชายแล้วผู้ชายยังคงสามารถประกอบอาชีพนอกบ้านได้โดยไม่ต้องรับภาระในงานบ้านเช่นผู้หญิง ทั้งนี้

เนื่องจากความเชื่อและทัศนคติของคนไทยที่ได้สืบทอดต่อกันมาแต่โบราณในเรื่องความด้อยกว่าชาย

ด้วยความเชื่อและทัศนคติของสังคมไทยดังกล่าวนี้เอง ทำให้ผู้หญิงส่วนใหญ่จึงคงมีบทบาทและสถานภาพเดิม ๆ ทั้ง ๆ ที่ยุคสมัยเปลี่ยนไปแล้ว เมื่อความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้เข้ามาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของสังคม และทำให้ระบบการติดต่อสื่อสารระหว่างมนุษย์กลายเป็นสิ่งจำเป็นในสังคม สื่อมวลชนได้เข้ามามีบทบาทและมีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวันของคนเรามากขึ้น เพราะสื่อมวลชนสามารถแพร่กระจายและเข้าถึงประชาชนทุกระดับทุกองค์กร คนส่วนใหญ่มีโอกาสได้รับข่าวสารจากวิทยุ หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ จนปรากฏผลในการศึกษาของนักวิชาการทั้งหลายว่า สื่อมวลชนมีบทบาทและมีอิทธิพลต่อการรับรู้และสร้างสรรทัศนคติต่อผู้รับสาร การที่สื่อมวลชนเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันไม่น้อยกว่าสถาบันครอบครัว การศึกษา เพื่อนและชุมชน ตลอดจนสถานศึกษาจึงอาจกล่าวได้ว่า อิทธิพลของสถาบันสื่อมวลชนมีความสำคัญในการถ่ายทอดค่านิยมและความเชื่อต่าง ๆ ปลูกฝังทัศนคติ ภาพลักษณ์ของความเป็นหญิง-ชายแก่คนรุ่นใหม่ สื่อต่าง ๆ จะเป็นช่องทางในการกระจาย ประสบการณ์และความรู้ให้แก่สมาชิกของสังคม ซึ่งผู้รับจะนำไปตีความตามแต่สถานภาพทางสังคมหรือบริบททางวัฒนธรรม ประสบการณ์และความรู้ที่ส่งผ่านมาจากสถาบันสื่อมวลชนจึงมีอำนาจทำให้เกิดการยอมรับเป็นส่วนหนึ่งของค่านิยมทั่วไปของสังคม ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า สถาบันต่าง ๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว วัด โรงเรียน สื่อมวลชน ล้วนเป็นกลไกของสังคมที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดอุดมการณ์หลักของสังคม ทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจที่จะถ่ายทอดบทบาทหญิงชายไปตามที่สังคมคาดหวัง ดังเช่นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างหญิงกับชาย ซึ่งความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันนี้เองเป็นสาเหตุหนึ่งของปัญหาสังคม และที่สำคัญการสร้างภาพที่บิดเบือนให้แก่ผู้หญิงและชายนั้น ก่อให้เกิดปัญหาด้านการพัฒนาสตรี ดังที่ Kamla Bhasin (อ้างใน เจือจันทร์ จงสถิตอยู่, วาณี ทัพพะบุรณ, อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, สนานจิตร์ สุคนธาภิรักษ์ และ สุภาวงศ์ จันทวานิช, ม.ป.ป., หน้า 17) สรุปไว้ที่น่าสนใจว่า การนำเสนอภาพที่บิดเบือนไม่ได้สัดส่วนกับความเป็นจริงทำให้เกิดผลกระทบหลายประการคือ

1. การเสนอภาพความไม่เสมอภาคในครอบครัวของสื่อมวลชน ทำให้ผู้หญิงยอมรับสภาพของความไม่เท่าเทียมกันอย่างสงบยินยอม นับเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงสามารถเปลี่ยนบรรทัดฐานและรูปแบบพฤติกรรมที่สังคมกำหนดไว้

2. เป็นการทำให้ภาพพจน์เกี่ยวกับตนเองบิดเบือน ยอมรับว่าตัวเองเป็นเพศอ่อนแอ ต้องพึ่งพาผู้ชายอยู่ตลอดเวลา และไม่มีความสามารถ
3. เป็นการตอกย้ำอคติที่เกิดขึ้นในกระบวนการพัฒนาและเป็นการมองผู้หญิงด้วยบทบาทเก่า ๆ ไม่มีส่วนร่วมในแรงงานเศรษฐกิจ
4. ทำให้เกิดความลำเอียงในการรับความช่วยเหลือในระดับนานาชาติ

แม้ข้อสรุปของ Bhasin จะสรุปผลจากการผลิตซ้ำของสถาบันสื่อมวลชน แต่เราก็ปฏิเสธไม่ได้ว่ายังมีสถาบันอื่น ๆ ที่ร่วมกันสร้างภาพลักษณ์ให้ผู้หญิง การผลิตซ้ำระบบคิด ความเชื่อ ค่านิยมและการยอมรับบทบาทและสถานภาพของหญิงและชายที่บิดเบือนเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อผู้หญิงอย่างสัมพันธ์กัน สิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวควบคุมจิตสำนึกของผู้หญิงและผู้ชายให้ยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ว่าถูกต้อง

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาว่า ภาพลักษณ์ของผู้หญิงที่สังคมคาดหวังและที่ชุมชนรับรู้ในช่วงเวลาต่าง ๆ นั้นเป็นอย่างไร และเนื้อหาที่สื่อต่าง ๆ สะท้อนออกมาในช่วงเวลาต่าง ๆ มีส่วนในการกำหนดพฤติกรรมหรือบทบาทของผู้หญิงในชุมชนให้แสดงพฤติกรรมตามภาพลักษณ์นั้นหรือไม่ โดยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมและบทบาทของผู้หญิงในชุมชน กับภาพลักษณ์ของผู้หญิงที่สื่อได้สะท้อนให้เห็นในช่วงเวลาต่างกัน เพื่อที่จะได้ทราบว่า การที่ผู้หญิงได้แสดงพฤติกรรมหรือบทบาทต่าง ๆ นั้น เป็นผลมาจากการยอมรับและปฏิบัติตามค่านิยม ความเชื่อที่สังคมเป็นผู้กำหนด โดยการผลิตซ้ำอุดมการณ์ผ่านสื่อต่าง ๆ ที่มีในชุมชน ผลของการวิจัยสามารถใช้เป็นแนวทางในการที่สื่อมวลชนจะได้ทำหน้าที่ในการกำหนดเนื้อหาเพื่อถ่ายทอดและสร้างค่านิยมที่ถูกต้องเกี่ยวกับผู้หญิงต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภาพลักษณ์ความเป็นผู้หญิงที่ปรากฏในสื่อต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนในช่วงเวลาต่างกัน
2. เพื่อศึกษาพฤติกรรมและบทบาทที่เป็นจริงของผู้หญิงในชุมชนในช่วงเวลาต่างกัน
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมและบทบาทของผู้หญิงกับภาพลักษณ์ความเป็นผู้หญิงที่สื่อได้สะท้อนให้เห็นในช่วงเวลาต่างกัน

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ได้ทราบถึงทัศนคติและความคาดหวังของคนในชุมชนที่มีต่อพฤติกรรม หรือบทบาทของผู้หญิงในชุมชน
2. สามารถนำข้อมูล หรือผลของการวิจัยไปเป็นแนวทางในการที่สื่อมวลชนจะได้ทำหน้าที่ในการกำหนดเนื้อหา เพื่อถ่ายทอดและสร้างค่านิยมที่ถูกต้องเกี่ยวกับผู้หญิงต่อไป

นิยามศัพท์เฉพาะ

ความคาดหวังของสังคม หมายถึง การที่สังคมในระดับชุมชนมีความคาดหวังให้ผู้หญิงมีพฤติกรรมและบทบาทเป็นไปตามภาพลักษณ์ความเป็นผู้หญิง โดยใช้สื่อที่มีอยู่ในชุมชนเป็นตัวกลางในการถ่ายทอดภาพของผู้หญิงที่สังคมคาดหวัง

ภาพลักษณ์ความเป็นผู้หญิง หมายถึง ภาพของผู้หญิงที่ดีที่ผู้หญิงควรประพฤติปฏิบัติ ที่ถ่ายทอดผ่านสื่อต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน

พฤติกรรมและบทบาทของผู้หญิง หมายถึง การแสดงออก ท่าที การกระทำของผู้หญิง ในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นจริง

สื่อที่มีอยู่ในชุมชน หมายถึง เครื่องมือที่ใช้เป็นตัวกลางในการถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับผู้หญิง ซึ่งอยู่ในรูปของสื่อพื้นบ้าน เช่น ลำานวน สุภาษิต คำพังเพย สื่อสมัยใหม่ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ สื่อบุคคล เช่น พ่อ แม่ ครู เป็นต้น

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านพื้นที่ เนื่องจากการศึกษาภาพลักษณ์ของผู้หญิงที่สื่อสะท้อนให้เห็นในช่วงเวลาต่าง ๆ กัน พื้นที่ที่จะทำการศึกษาควรมีลักษณะกึ่งเมืองกึ่งชนบท คนในชุมชนยังยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน ในขณะที่เดียวกันก็มีการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกและมีโอกาสได้รับข่าวสารความรู้จากสื่อมวลชนต่าง ๆ มีการคมนาคมติดต่อได้สะดวก ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาพื้นที่บ้านเหมืองจี้ หมู่ที่ 1 ตำบลเหมืองจี้ อำเภอเมืองจังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ห่างจากตัวอำเภอประมาณ 12 กิโลเมตร

ขอบเขตด้านเนื้อหา

1. บริบทของชุมชน เช่น ประวัติความเป็นมาของชุมชน แหล่งการรับข่าวสารความรู้ ซึ่งประกอบด้วยช่องทางของข่าวสารความรู้ที่มีถึงสมาชิกในชุมชน รวมทั้งเนื้อหาสาระที่ได้รับ
2. ภาพลักษณ์ความเป็นผู้หญิงที่ปรากฏในสื่อต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน
3. พฤติกรรมและบทบาทที่เป็นจริงของผู้หญิงในชุมชน
4. ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมและบทบาทของผู้หญิงกับภาพลักษณ์ความเป็นผู้หญิงที่สื่อสะท้อนให้เห็นในช่วงเวลาต่างกัน

ขอบเขตด้านประชากร

แหล่งข้อมูลหลักในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลดังนี้

1. กลุ่มผู้ถ่ายทอดซึ่งเป็นสื่อบุคคลได้แก่ พ่อแม่ ผู้อาวุโส พระ ครู นักพัฒนา เป็นต้น
2. ศึกษาเอกสาร เช่น สำนวน สุภาษิต คำพังเพย คำสอนทางศาสนา เป็นต้น
3. สื่อสมัยใหม่ต่าง ๆ เช่น โทรศัพท์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร เป็นต้น
4. กลุ่มผู้รับการถ่ายทอด ได้แก่ ผู้หญิง แบ่งเป็น 3 วัยคือ วัยเด็ก วัยหนุ่มสาว วัยครองเรือน